

Den særdeles velskrevne bog rundes af med et oplæg til studiekredsarbejde, en tidstavle, kilde- og litteraturliste samt person- og stedregister og emneregister.

Lars Vangslev

Irene Dingel und Günther Wartenberg (Hrsg.)

Politik und Bekenntnis. Die Reaktionen auf das Interim von 1548 (Leucorea-Studien zur Geschichte der Reformation und der Lutherischen Orthodoxie, hg. Udo Sträter und Günther Wartenberg, Bd. 8) Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig 2006, 284 s. 38 €.

Den tyske lutherdoms største krise indtraf, da kejser Karl d. 5. havde besejret de tyske lutheranere i religionskrigen og bagefter fik gennemført en lov (*Augsburger Interim*), som skulle genindføre katolicismen i riget (1548). Loven skulle ganske vist være *interimistisk*, dvs. kun gælde indtil et eventuelt koncilium traf endelige beslutninger i religionssagen, men den vakte alligevel bestyrtelse i alle lutherske territorier. Mange fyrster og deres teologer skrev betænkninger om loven, og kurfyrste Moritz af Sachsen fik Melanchthon og de øvrige teologer til at udarbejde et alternativt forslag (*Leipziger Interim*), som de høstede megen utak for blandt mere gammellutherske teologer.

I dette bind er samlet bidrag fra et symposium om dette emne. *Günther Wartenberg* opridsrer kyndigt de enkelte faser på vejen fra *Augsburger* til *Leipziger Interim*, omtaler den kejservenlige Moritz' politiske interesser og Melanchthons princip, at man skulle afvise *Interim*, men skelne mellem nødvendige og unødvendige emner, dvs. mellem frelsesnødvendige temaer og adiafora. *Timothy Wengert* foretager en analyse af Melanchthons berømte eller berygtede brev til Moritz' rådgiver, Christoph von Carlowitz (april 1548) og afviser at Melanchthon her kapitulerer over for *Interim*, og at han lægger afstand til Luther, hvilket man ellers ofte har ment. *Heribert Smolinsky* ser på *Interim* fra katolske synsvinkel, idet han redegør for holdningerne hos de to markante katolske kontroversteologer Johannes Cochlaeus og Georg Witzel. Tre forskere tager sig af reaktionen i lokalområder, *Christian Peters* gennemgår de sydtyske teologers holdninger, *Armin Kohnle* lovens følger i *Württemberg*, og *Roxane Wartenberg* ser nærmere på Hamburgs reaktion.

En følge af de to aktstykker var de interne lutherske lærestridigheder, som udbrod efter 1548. Først og fremmest drejede det sig om den adiaforistiske strid, som behandles i indlæg af af *Ernst Koch*, *Robert Kolb* og *Charles Arand*. Derefter fulgte det opgør om de gode gerninger, som wittenbergprofessoren Georg Major lagde navn til, den majoristiske strid, som behandles af *Irene Dingel*, og endelig den synergistiske strid, som *Stefan Michel* tager sig af.

Lidt for sig står en præsentation af den nye databank i Mainz over kilder til bekendelsesdannelserne og konfessionaliseringen (1548-1580) ved *Henning P. Jürgens*, en analyse af Cranachs *Maria-Ecclesia i solen*, og *Volker Lep-*

pins redegørelse for den bekendelse, som den forhenværende sachsiske kurfyrste Johann Friedrich I., fængslet af kejseren, skrev imod Interim (1549). Bidragene belyser således denne skæbnsvangre episode i lutherdommens historie ud fra mange synsvinkler. Kedeligt blot, at den meget omfattende kontroversteologiske behandling, som Interim fik af samtidens førende danske teologer samt konge Christian d. 3.'s pinagtige stilling mellem politisk tilknytning til kejseren og luthersk overbevisning ikke er blevet inddraget.

Martin Schwarz Lausten

Johanna Loehr (bearb.)

Melanchthons Briefwechsel, Band T 4/1 Texte 859-1003a (Januar-Juli 1530) & Band T 4/2 Texte 1004-1109 (August-Dezember 1530). Stuttgart-Bad Canstatt: Verlag fromann-holzboog 2007, 796 s. 558 €.

Dette storværk er allerede nået brev til tekstbind nr. 9, som drejer sig om året 1540, men af redaktionelle grunde blev man i sin tid nødt til at springe nærværende bind 4 over, således at det først er udkommet i 2007 og nu kan indføres på rette plads. Årsagen er den overvældende store stofmængde, for som det fremgår af ovenstående titel, drejer hele dette bind sig om året 1530, dvs. Confessio Augustanas år. En faktor, som har været tidsforlængende, har også været den omstændighed, at der i disse Melanchthontekster er usædvanligt mange henvisninger til kirkefædre, kirkeretstekster og skolastiske teologer, som Melanchthon blot citerer eller nævner uden at bringe nøjagtige oplysninger om kilderne. I hvert enkelt tilfælde har udgiveren fundet og beskrevet disse. Man kan kun imponeres af og glæde sig over denne fylde af informationer, og det samme gælder de omfattende registre, som afslutter det andet halvbind. De relevante forfattere og værker fra tiden før 1500 og efter opremses, rent bortset fra de almindelige registre over skriftsteder, brevaftendere og brevmodtagere. Foruden tekster, som direkte drejer sig om Confessio Augustana, belyses andre vigtige teologiske temaer, fx debatterne om modstandsretten mod kejseren (872), Melanchthons syn på verdslig øvrighed, hans betænkninger om ægteskabsproblemer. Hans udkast til en bøn, som kurfyrsten skal bede før denne afgørende rigsdag (885), hans rådgivning til fyrsten i anledning af kravet om deltagelse i Helliglegemsprocessionen (929), tekster, som belyser tyrkerfaren (892), tekster, som belyser Melanchthons personlige problemer under denne møderne, hans angst for en kommende krig, hans søvnløshed (891), usikkerheden omkring Philipp af Hessens forhold til zwinglianerne. Mest fylder de talrige forarbejderne til det, som ender med bekendelsesskriftet, fyrsters og teologers indstillinger, den omfattende korrespondance om dette. Interessant er ikke mindst Melanchthons korrespondance med Erasmus af Rotterdam (956. 1004). Brevvekslingen giver videre et godt indtryk af den på Coburg anbragte Luther og hans frustrationer og vrede ind i mellem. Interessant er her naturligvis, at